

Artner Annamária

**AZ EURÓPAI FELZÁRKÓZÁSI TAPASZTALATOK
GÖRÖGORSZÁG PÉLDÁJÁN**

1. A görög gazdaságpolitika mérföldkövei

1.1. A II. világháború után egy ideig amerikai segélyek táplálták a görög termelést. E segélyek elapadását követően az 50-es évek elején gazdasági reformok váltak szükségessé. Az egyensúlytalanság megszüntetése és a gazdaságstratégiai irányváltás érdekében 1953-ban 100%-kal értékelték le a nemzeti valutát, a drachmát, és liberalizálták az importot. Ez véget vetett az addigi protekcionista kurzusnak. Az új drachma-USD árfolyam 1975-ig változatlan maradt. Ezen intézkedések a külföldi működőtőke becsalogatását és a gazdaság stabilizálását célozták, és nem is sikertelenül.

1.2. 1961 júliusában a Konsztantin Karamanlisz vezette kormány társulási megállapodást írt alá az Európai Gazdasági Közösség tagországaival. Ekkortól beszélnek az importhelyettesítés exportorientációs politikával való felváltásáról. Ez, majd az 1981-es teljes jogú EU-taggá válás megerősítette, visszavonhatatlanná tette az 50-es években kibontakozó gazdaságpolitikai irányváltást.

1.3. 1985-ben, immár az EU tagjaként, a megoldatlan fejlesztési feladatok érdekében szigorú takarékosági programot indított útjára a szocialista kormány. Ez a piacosító és liberalizáló kurzus társadalmi ellenállástól kísérve lassan haladt előre évekig, mígnem 1996-ban Papandreunak a kormányfői tisztról történő lemondását követően a piaci reformok elkötelezett(ebb) hívei kezébe került a kormányrúd.

2. A külföldi tőke szerepe a növekedésben

2.1. 1953-tól a 70-es évek elejéig évente átlagosan 2,4 milliárd USD tőke áramlott az országba. Ezen belül ekkor még a működőtőke volt túlsúlyban. Az 1974-gyel kezdődő évtizedben a tőkeimport éves összértéke 1,8 milliárd dollárra esett vissza, s ekkor a kölcsöntőke vette át a vezető helyet: 1980 és 1988 között már az összes beáramlás 61%-os hosszú lejáratú hitel, ami a görög gazdaság eladósodásának mértékét jól illusztrálja.

2.2. Mindez azzal járt, hogy a működő- és kölcsöntőke formájában beáramló és a hiteltörlesztés és profitrepatriálás formájában kiáramló tőke közötti különbség mindinkább csökkent, a tőkeimport mind nagyobb része szolgált tőkeexportcélokat: 1950-59-ben a tőkekiáramlás és a teljes tőkebeáramlás hányadosa még 0,189 volt, 1980-89-re viszont már 0,733-ra nőtt.

2.3. Görögországban a transznacionális vállalatok (*transnational companies*, TNC-k) hagyományosan is jelentős szerepet játszottak, de a gazdasági nyitással és a fejlett európai országokkal való integrálódás előrehaladtával a külföldi működőtőke szerepe még nőtt is. A külföldi működőtőke (*foreign direct investment*, FDI) gazdasági súlya – bár ez talán nem eléggé közismert – igen jelentős Görögországban. Mind az FDI-állomány, mind az éves áramlás tekintetében „előkelőbb” helyet foglal el Görögország, mint például a külföldi tőkevonzásáról híres-hírhedt Írország. (Különbség azonban, hogy a TNC-k a nagyobb görög piac miatt belföldre is termelnek, míg a kis piacú Írország esetében a kedvező belföldi adottságok exportcélú kihasználása végett települnek be.) Ez különösen igaz, ha az egy főre eső értékeket vesszük, hiszen Görögország lakosainak száma csupán háromszor akkora, mint Írországé. Az egy főre eső FDI-állomány még a portugálénál is nagyobb, igaz a spanyol mellett eltörpül.

2.4. A külföldi működőtőke termelésben játszott szerepe azonban még a spanyol értékekkel is felveszi a versenyt: a 80-as évek óta az FDI-beáramlás a bruttó állótőke-képződés 6-8%-át adja, miközben az EU-átlag nem éri el a 6%-ot sem. A külföldi működőtőke állománya pedig a 80-as évek közepe óta a GDP egyötödével-egynegyedével egyenlő, ami kétszerese-háromszorosa az európai átlagnak. Görögországot tehát a fejlett országok működőtőkéje igen sikeresen integrálta termelési hálózatába, ami egyben azt is jelenti, hogy a görög gazdaság teljesítménye – nemzetközi összehasonlításban is – nagymértékben függ a TNC-k helybeli tevékenységétől.

2.5. A külföldi tőke által dominált ágazatokat fejlett technológia (magas hozzáadott érték) és az *intermedier*-import iránti magas igény, valamint a görög vállalatoknál nagyobb exporthányad jellemzi. Teljes termelési vertikumot a külföldi tőke nem épít ki. Ezen jellemzők lényegi változatlansága azonban a transznacionális vállalatok változó preferenciáját takarja: az 1970-es évek közepétől a TNC-k egyáltalán nem létesítettek új beruházásokat a tőkejavakat előállító ágazatokban. A korszerű ipartermékek exportcélú termelése helyett figyelmük a tradicionális ágazatok (fogyasztási cikkek), valamint a szolgáltató szféra (bank, biztosítás, közlekedés, telekommunikáció) belső piacot célzó bővítése felé fordult. Ez a változás pedig visszavetette az ipar súlyát, s rontotta a görög gazdaság versenyképességét. Miközben a 70-es évekig a külföldi tőke a húzóágazatokba való beruházás, a technológiaiimport és az exportorientáció révén hozzájárult a görög gazdaság modernizálódásához, egyben realizálta az alkalmazott „nyitott kapu”-gazdaságpolitikában rejlő egyetlen reális lehetőséget, a görög gazdaság technológiai függő helyzetét.

2.6. Az utóbbi években egyes európai országok nagyobb vonzerőt voltak képesek gyakorolni úgy a tengerentúli, mint az európai TNC-kre. A 80-as évek közepe után a Görögországba áramló FDI éves értéke ugyan megkétszereződött, de Spanyolország, Írország és Portugália esetében rendre négyszeres, ötszörös és nyolcszoros a növekedés! A görög GDP-hez mérten az FDI-beáramlás jóval kisebb, mint a spanyol-portugál, valamint az ír arány. A 90-es évek görög fejlődésében tehát kevésbé markáns szerepet ját-

szanak a transznacionális vállalatok, mint az EU más perifériáin. Ez azonban egyfajta „kevert” s nemegyszer ellentmondásos gazdaságpolitikával valósult meg: a külföldi (pénz- és termelő-) tőke becsalogatását célzó intézkedések mellett a hazai ipar védelmére is törekedtek protekcionista kereskedelempolitikát alkalmazva.

3. Az uniós tagság hatása

Görögország 1981. január 1-jétől vált az unió teljes jogú tagjává, de szabályaihoz 5 (egy esetben 7) év alatt fokozatosan kellett alkalmazkodnia. Ez azonban nem jelentett sokkhatást a gazdaság számára, mert a társulás jóvoltából a unió országaival folytatott kereskedelme már döntő mértékben liberalizált volt. A tagság hatását természetesen igen nehéz elválasztani az egyidejű gazdaságpolitikai és világgazdasági változásoktól. Annyi azonban bizonyos, hogy a csatlakozással fokozódott a görög gazdaság európai integráltsága, amit leginkább az EGK viszonylatában 1981 után megfigyelhető kereskedelemteremtés bizonyít. A főbb gazdasági változások a csatlakozás, illetve az átmeneti időszak lejáta után az alábbiakban összegezhetők.

3.1. Negatívumok

3.1.1. A csatlakozás utáni időszak a GDP egyre lassuló átlagos növekedési ütemét hozta. Míg a 70-es években a görög GDP évi átlagos növekedése (4,7%) az EU-átlag mintegy másfélszerese volt, addig a 80-as évek 1-2%-os növekedése annak alig kétharmadát tette ki.

3.1.2. Csökkent – bár csak kismértékben – a foglalkoztatás növekedési üteme.

3.1.3. ECU-ban mérve 1981 óta csökkent, vásárlóerő-paritáson pedig gyakorlatilag nem nőtt a görög GDP/fő relatív nagysága az EU-átlaghoz képest. A különböző számítási módok közös tanulsága, hogy Görögország számára az integrációs tagság nem járt felzárkóztató hatással.

3.1.4. Az ipari termelés növekedése lelassult: a 70-es évek mintegy 7%-os üteme az EU-átlagnak még körülbelül két és félszerese volt, a 80-as években azonban ez 1%-ra csökkent, ami az uniós átlagnak csak 60%-át tette ki.

3.1.5. Ennek megfelelően a GDP szerkezetének korábban megindult modernizációja megtorpant, sőt a tendencia megfordult, s ezzel (ismét) tipikusan „fejlődő” országra emlékeztető jegyeket vett fel: az ipar és a feldolgozóipar aránya csökkent, még mielőtt meghatározó mértékűvé vált volna, s helyébe a szolgáltatások nyomultak. A görög GDP makroszerkezete napjainkban durván megegyezik az 1970-es állapottal! A görög szolgáltatási szektor túlfellettségének alapvető oka egyébként – hasonlóan az ír, a portugál és a spanyol szolgáltatási szférához –, hogy az nagyrészt a nemzetközi munkamegosztás részeként fejlődött ki.

3.1.6. Még tovább romlik a kép, ha a feldolgozóipar szerkezetét vizsgáljuk. A taggá válás óta egyrészt a feldolgozóipari termelés szintje lényegében változatlan, miközben a bányászat és kőfejtés (1980 és 1995 között) 44%-kal bővült. A feldolgozóiparon belül

az egyedüli modernizációra utaló jel a vegyipar átlagon felüli dinamikája (és így arány-növekedése), miközben a tradicionális ágazatok (étel, ital, dohány) viszonylag gyors növekedéséhez a tőkejavak termelésének csökkenése járult.

3.1.7. 1981 óta a foglalkoztatásban lényegesen csökkent az ipar és a mezőgazdaság részaránya a szolgáltatások javára.

3.1.8. Az egy foglalkoztatottra jutó GDP reálnövekedésének lassulása különösen szem-betűnő: az 1974-85-ös időszak évi 1,6%-os átlagához képest a *boom* előtti 1991-95-ös időszakban csak 0,3%-os volt az ütem, ami lényegében stagnálást jelenti.

3.1.9. Miközben egyfelől a foglalkoztatás növekedési ütemcsökkenése elmaradt a GDP-étől, ami a munkaerő-felhasználás hatékonyságának romlásában öltött testet, addig a foglalkoztatás bővülésének alacsony szintje (0,9%/év) a munkanélküliség növekedését eredményezte. A 70-es évek 2,2%-os munkanélküliségével szemben a 80-as évek 6-7%-os munkanélkülisége az EU-átlagnál kisebb, annak 80%-a volt.

3.1.10. A gazdasági teljesítményromlás közepette a foglalkoztatottak reáljövedelmei alig nőttek a 80-as évek második felében, sőt a 90-es években kifejezetten csökkentek.

3.1.11. Az egységnyi munkaerőköltségek az EU-átlaghoz viszonyítva a teljes jogú tag-ság időszakában növekvő tendenciát mutatnak. Ennek ugyan részben valutáris okai vannak, alapvetően azonban termelékenységi problémák húzódnak meg mögötte, hiszen a foglalkoztatottak jövedelmeinek reálértéke a 90-es években csökkenő tendenciájú volt.

3.1.12. A beruházások GDP-hez viszonyított aránya az 1961-85-ös időszakot átlagosan jellemző közel 29%-ról a 90-es évek első felére 20,3%-ra mérséklődött, implikálva, hogy a modernizációs beruházások elmaradtak. E helyzetet a 90-es évek második felében az EMU-ra való készülés hatására történt változás. 1996 után a beruházási ráta nőni kezdett, s 1999-ben már 25% körül alakult.

3.1.13. A termelékenység növeléséhez elengedhetetlen beruházások elmaradása és ennek nyomán a munkaerő hatékony felhasználásának hiánya a profitabilitás hullámozó, előbb csökkenő, majd a 90-es években valamelyest növekvő, de az 1961-73-as átlaghoz képest csökkenő trendjében is megnyilvánult. E bázisidőszakhoz viszonyítva a profita-bilitás mélypontja a 80-as évek második felére esett. A 90-es években a trend javuló volt (s az 1995-től kezdődő fellendülésben komoly szerepet játszott), bár a 60-as évek fénykorától továbbra is messze elmaradt. Napjainkban a görög gazdaság profittermelő képessége az 1961-73-as átlagnak mindössze 66-68%-ával egyenlő. Itt kell felhívni rá a figyelmet, hogy az iparosodottság alacsony fokán bekövetkező makroszerkezeti „mo-dernizáció”, azaz a terciér szektor előretörése szükségszerűen a kevésbé hatékony ter-melés bővülését jelenti: a tőke éppen azért áramlik a terciér szektorba, mert ott – szem-ben a produktív szektorok modernizálásához szükséges jelentős beruházásigénnyel – viszonylag kevés tőkével (kevesebb állótőke, alacsonyabb bérek) szerezhethet profitot. Ez jól látszik abból, hogy a szolgáltatási szféra foglalkoztatási részesedése – mint Görög-or-szág esetében is – általában jóval nagyobb termelési részesedésénél, de az utóbbi sose

haladja meg lényegesen az előbbit (ahogy az egyébként a feldolgozóipar esetében lenni szokott).

3.1.14. Az EU-tagság a gazdaság nyitottságának növekedésével járt, de nem az exportnak, hanem az importnak köszönhetően: az export GDP-hez mért aránya hosszabb távon lényegében változatlan (körülbelül egyötöd) maradt, az ország importfüggősége azonban nőtt, kereskedelmi mérlege romlott.

3.1.15. Az olajárrobbanás hatásaként, valamint részben a tagság következtében a költségvetési egyenleg, az államadósság és a kamatteher mutatói jelentősen romlottak. A 90-es években csak a költségvetés helyzetén sikerült valamelyest javítani.

3.2. Pozitívumok

3.2.1. A taggá válás óta, de különösen a 90-es években sikerült drasztikusan lefaragni az infláció szintjét. Igaz, a 80-asokban az áremelkedések üteme az EU-átlag háromszorosa volt, jelenleg azonban mindössze 2%.

3.2.2. A kereskedelmi mérleg romlását a láthatatlan tételek (hajózás, külföldön dolgozók hazautalásai, valamint az EU-transzferek) részben ellensúlyozni tudták, s így a hiány a GDP százalékában mérve lényegesen nem növekedett, bár tartósan csökkenteni sem sikerült azt.

3.2.3. A taggá válással Görögország GDP-jéhez mérten is növekvő transfereket élvez a közösségi kasszából, melyek stabilan a görög GDP 4-4,5%-ával érnek fel. A külső forrásbevonás legnagyobb egyedi tételét képező „EU-pénzek” évente 4-5 milliárd USD-vel gyarapítják Görögországot a 90-es években.

4. A GDP növekedésének egyéb hajtóerői görögországban

4.1. A polgárháborúkat követő három évtizedben a görög gazdaság legszembetűnőbb vonása a gyors növekedés volt. 1950 és 1980 között a bruttó nemzeti jövedelem több mint ötszörösére, az egy főre eső reáljövedelem pedig közel 400%-kal nőtt. Ebben az időszakban a növekedés hajtóereje az ipar volt. Az 50-es, s még inkább a 60-as évekre jellemző magas ütemeket követően a 70-es években lassulás következett be. A görög gazdaság 1960 és 1973 között az Európai Közösség átlagához képest is szépen teljesített (sőt a GDP növekedési üteme még a 70-es évtized átlagában is meghaladta az EK-ét), tehát ebben az időszakban felzárkózási tendencia bontakozott ki – amely azonban azóta sem ismétlődött meg. 1977-ben, a csatlakozási tárgyalások idején az egy főre eső görög GDP a Kilencek átlagának 46,4%-át érte el.

4.2. További lényeges elem a közszektor expanziója (költségvetési nagyberuházások és állami vállalatok beruházásai). Míg 1955-ben a teljes állami kiadások aránya a GDP-ben 19,7% volt, addig ez az arány 1984-ben már 47,1%-ot tett ki. Az állótőke-beruházásokból a közszektor 27-30%-kal részesedett. Ez a 60-as évekig nagyjából a központi kormányzat kiadásainak, a 60-as és 70-es években azonban főként az állami vállalatok beruházásainak volt köszönhető. 1945 és 1952 között a külföldi segélyek igen

fontos szerepet játszottak a beruházások alakulásában, s kiesésüket az 50-es évek elején a beáramló külföldi működőtőke sem tudta ellensúlyozni. A görög feldolgozóipari cégek méretei a hazai iparfejlődés ellenére sem nőttek, a vállalati szféra meghatározó módon kisvállalatokból áll, így saját „természetes” piacán sem versenyképes a külföldi nagyvállalatokkal szemben. Mindezek miatt az állami beruházások alapvető fejlesztési (multiplikátor) hatása nélkülözhetetlen volt (és ma is az).

4.3. Módosítja a növekedés eddigi feltételeit, hogy az EMU-ra készülés jegyében fogant költségvetési reform keretében szigorították az állami hitelgarancia-nyújtás feltételeit és az állami transzferek felhasználását. 1996 májusában a kormány 13 intézkedést fogantatosított a kiadások visszafogása érdekében (három éven belül az alkalmazotti létszám csökkentése úgy, hogy az új felvételeket a nyugdíjaztatás 30%-ában maximálják, állandó bizottság felállítása az állami intézményi struktúra átszervezésére, megvizsgálni az állami juttatások hazai tőkepiacokra való áterelésének feltételeit stb.). Az állami szféra visszaszorítása Görögországban – a hazai ipar gyengesége miatt – nyilvánvalóan a külföldi vállalatok (ma is jelentős) termelésirányító szerepének növekedését vonja maga után.

4.4. A fogyasztás bővülését akadályozta, hogy a népességnövekedés viszonylag lassú volt a tárgyalt évtizedekben, s a lakosság számának növekedését a kivándorlás is lassította. Ez különösen a növekvő munkanélküliség és a belpolitikai elnyomás idején (a 60-as években, valamint a 70-es évek első felében) volt nagy; ekkortájt évente 120-140 ezer ember hagyta el az országot, többségük végleg. A foglalkoztatottság mértékét illetően gyakorlatilag teljes – bár kétes értékű – Görögország „felzárkózása” a fejlett európai országokhoz. A munkanélküliségi ráta ugyanis a 70-es években tapasztalt 2% körüli szintről 1995-re 10 fölé emelkedett, s ott stabilan tartja magát, alig maradva el az EU 11% körüli átlagától. Az arány 1981-83-ban „ugrott meg”, már ekkor elérte a soha nem tapasztalt 8%-ot. A nagyarányú munkanélküliség ráirányította a figyelmet a görög munkaerőpiac régi keletű strukturális problémáira, ám ezek megoldásának nem kedveznek napjaink világpiaci viszonyai. Az egyik és legfőbb sajátossága a munkaerőpiacnak (gazdaságnak), hogy a foglalkoztatottak fele „önfoglalkoztatott”. Továbbá, a többségben kis méretű vállalkozások kevés számú, gyakran ugyanazon családhoz tartozó foglalkoztatottal működnek. Ezek miatt és részben a hagyományoknak köszönhetően igen erős a családi összetartás, mely jó ideig a munkanélküliség kérdését is kezelni tudta. Ez az oka annak, hogy a munkanélküliség csak a jelenlegi magas ráta mellett jelent meg súlyos, az államtól is segítséget követelő problémaként. Az európai színvonalú munkanélküliséghez azonban *nem* tartozik európai színvonalú munkaerőpiaci intézményrendszer. Mindez (lassú népességnövekedés, kivándorlás, munkanélküliség) korlátozza a belföldi fogyasztás termelést serkentő hatását.

4.5. A munkanélküliség magas és növekvő aránya miatt a munkaerő-piaci reformok a kormány prioritásai közé tartoznak. Ezt tükrözi az 1995. márciusi jelentés alapján kidolgozott „új foglalkoztatási struktúrapolitika”. Ennek célja az álláskereső elősegítése,

a munkaerő minőségének javítása, a munkanélküliek foglalkoztatásának ösztönzése és a fiatalok, valamint az átlagnál nagyobb munkanélküliségtől szenvedő régiók helyzetének segítése. Mindezt számítógépes nyilvántartás fejlesztésével, a munkanélküli-ellátás rendszerének rugalmasabbá tételével, a szakképzés és átképzés kiterjesztésével, a migráció (országokon belüli mobilitás) feltételeinek javításával (utazási hozzájárulás), a korai nyugdíjazás bevezetésével stb. kívánják elérni.

4.6. A csatlakozást követő időszakban – tehát a 80-as évektől –, a korábbiaktól eltérően, a beruházások helyett a fogyasztás lépett előtérbe a növekedés tényezői közül. Ennek oka nem annyira a belső vásárlóerő növekedése (hiszen ez a fent elmondottaknak megfelelően nem volt jelentős), mint inkább a termelést hosszú távon meghatározó (bővítő, modernizáló) beruházások csökkenése. A beruházási ráta elmaradt az 1970-80-as évekre jellemzőtől. A kapacitáskihasználtság rögtön 1981 után esett, s azóta sem érte el az akkor jellemző (mintegy 80%-os) szintet.

4.7. A gazdasági növekedés forrásait évtizedek óta gyengítik a kamat-, az osztalék- és a profitátutalások, melyek több mint 2 milliárd USD-vel terhelik a fizetési mérleget évente. A teljes adósságszolgálati kötelezettségek összértéke 1990 és 1995 között 4 milliárd USD-ról közel 9 milliárd USD-re nőtt, s az áruexport és (EU-transzferek nélküli) láthatatlan bevételek együttes összegének 41,4%-át érte el 1995-ben (1990-ben „csak” 25,1%-át). Mint említettük, az EU-transzferek ezt részben ellentételezik.

5. A görög gazdasági növekedés mai jellemzői

5.1. Míg 1990-1994 átlagában a görög gazdaság az EU-átlagnak alig felével nőtt, addig az 1995-ös ütem már alig marad el az uniós átlagtól. 1995-ben Görögország gazdasága a legtöbb EU-tagországhoz képest jól teljesített: Az 1993-as mélypont után 1995-ben a GDP már közel 2%-kal nőtt. Szemben 1994-gyel, mikor a növekedést még csak a fogyasztásból táplálkozott, 1995-ben és utána a boomot már jórészt a magán- és állami beruházások táplálták. Különösen figyelemre méltó a gépi beruházások növekedése (1995: 18%). 1995-re az ipari termelés elérte a recesszió előtti (1992-es) szintet.

5.2. Ám még ez a növekedés sem volt elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a munkanélküliség további növekedését. Ugyanakkor a fellendülés csökkenő, de a vártnál nagyobb mértékű inflációval, az import felszökésével, az 1994-ben közel egyensúlyi fizetési mérleg számottevő romlásával járt. A növekedés még 1995 utolsó hónapjaiban is labilnak mutatkozott: az ipari termelés növekedési üteme lassulni kezdett, a kapacitáskihasználtság jelentősen csökkent. Szűkült a megrendelésállomány, és nőtték a raktárkészletek. Ez alapvetően az európai termelés lassulásának tudható be. A nemzetközi helyzet javulása, a kamatlábak csökkenése és a második Közösségi Keretprogram (CSF II) kiterjesztett alapjaitól 1994 és 1999 között érkező pótlólagos erőforrások beruházást serkentő hatása azonban hamarosan új lendületet adott a termelésnek.

5.3. 1995-öt követően tehát a termelésnövekedés felgyorsult: 1996-ban 2,6%-ot, azt követően pedig több mint 3%-ot tett ki évente. A gazdasági teljesítmény javulása nagy-

részt a pénzügyi egyensúlytalanság csökkenésének köszönhető. A költségvetési hiány a GDP-ben mérve az 1990-es 15%-ról 1996-ban ennek felére, majd 1998-ban 2,4%-ára csökkent. Az évtized gazdaságpolitikája a 2001-es EMU-tagságra való készülést jellemezi (ennek részeként a drachma 1998 őszén belépett az ERM-be), s jelenleg a pénzügyi szigor fokozására és strukturális reformokra koncentrálódik. Eredményeként a költségvetési hiány drasztikus csökkenése mellett az infláció 2,1%-ra való leszorítása adódott (1999 júliusi adat). E szint tartása végett a központi bank viszonylag magasán, 12%-on kívánja tartani a kamatlábakat. A végső cél azonban a GDP/fő növelése, az EU-átlag elérése. Ebben segítenek az unióból érkező transzferek.

5.4. 1997-ben a reálberek emelkedése következtében a háztartások elkölthető jövedelme 5%-kal nőtt. A görög pénzpiacokat is érintő 1997. októberi ázsiai krízisig csökkentek a reálkamatok is. Mindennek következtében nőtt a lakásvásárlás és a tartós fogyasztási cikkek kereslete. A lakáspiacot a költségek csökkenése is serkentette, ami egyébként az illegális bevándorlók foglalkoztatásának köszönhető. A háztartások kereslete 1998-ban visszaesett, mivel – nagyrészt az 1998-99-es, moderált növekedést engedélyező bérégyezmény miatt – csökkent a diszponibilis jövedelem. A beruházások ellenben mindvégig élénkek maradtak.

5.5. A recessziót követően tehát a 90-es évek közepétől a növekedést – amely 1996-97-ben meghaladta az EU-átlagot – a hazai keresletben prímet vivő beruházások, ezen belül is az állami beruházások hajtják előre. Az 1994-99-es Közösségi Keretprogram a görög állami beruházások reálértékének évi 18%-os növekedését irányozta elő. Az állami beruházásoknak a görög fejlődésben betöltött vezető szerepe miatt a soron lévő strukturális reformok között első helyen szerepel hatékonyságuk növelése (az állami iparvállalatok és bankok revitalizálása). A magánszféra beruházásai is erősödnek, különösen mert a profitra jó hatással van a munkaerőköltségeknek, az import-*inputok* árának, valamint a kamatlábaknak a csökkenése. A 2001. január 1-ére tervezett EMU-tagság inspirálja a beruházókat és a fogyasztókat is, ami húzó hatást gyakorol az importra. Innét származik tehát az import és a GDP növekvő korrelációja a 90-es években. Megjegyzendő, hogy Írország esetében is hasonló jelenséggel találkozunk, de ott az import fellendülése a helyben működő külföldi vállalatok tevékenységével függ össze. Persze e vállalkozások aktivizálódásának is ugyanaz a végső oka, mint a görögökének: a profitabilitás feltételeinek javulása. A munkaerőköltségek csökkenése és a növekvő *output* a modernizáló beruházások és strukturális változások miatt növekvő termelékenység mellett, illetve annak köszönhetően megy végbe, ezért nem párosul a munkanélküliség csökkenésével. A munkanélküliségi ráta 1995 óta 10% körül alakul.

6. A görög GDP determinánsai a statisztika tükrében

A nemzetközi statisztikai adatbázis adta korlátozott lehetőségek miatt a GDP és a többi makromutató közti korrelációt, csakúgy, mint Írország esetében, a legtöbb esetben csak a 90-es évekre tudtuk kiszámítani. Ez is elegendő azonban ahhoz, hogy megbecsüljük a fogyasztás és az egyéb tényezők GDP-re gyakorolt hatását. A rendelkezésre álló adatok,

illetve az azokból képzett bázisindexsorok alapján kiszámított (GDP és a főbb makrogazdasági mutatók közti) korrelációs együtthatók erőssége alapján az alábbiak állapíthatók meg:

6.1. A görög GDP növekedésével erősen pozitív korrelációt mutató makrogazdasági tényezők a 90-es években: a teljes termelékenység (TFP, *total factor productivity*. Jelentése: az üzleti szféra reálnövekedése mínusz a tőke és munkaerő súlyozott átlagnövekedése) és a munkatermelékenység. Közepesen erős pozitív korrelációt mutatnak: a bruttó állótőkeképződés, a magánfogyasztás, ebből következően a végso felhasználás, és az import. Változik azonban a kép, ha az 1995-tel kezdődő fellendülés időszakára koncentrálnak vizsgálódásunkat. Ezek szerint a *boom* mindenek előtt és igen erősen pozitíve korrelál a profitabilitással, a beruházásokkal (ezen belül leginkább az építkezésekkel), a tőkeintenzitással (egy munkásra jutó tőkeállomány), a termelékenységgel és a nettó tőkeállománnyal (0,9 körüli együtthatók), továbbá erős a korreláció az exporttal is.

6.2. Negatív korrelációban áll a görög GDP-vel az 1991-99-es időszakban: a bértömeg, az egységnyi munkaerőköltség, a megtakarítások és a kormányfogyasztás. Még markánsabb a bérrel, a megtakarításokkal és a fogyasztással való negatív korreláció, ha csak az 1995-ben kezdődő fellendülés idejét vizsgáljuk. Eszerint a GDP-vel legerősebben negatív korrelációt mutatja a kormányfogyasztás, a bértömeg. (A GDP-ben a bér aránya 1961 és 1999 között 85,3%-ról 70,6%-ra mérséklődött, igaz, a bérek részesedése még így is kimagasló az EU többi országához viszonyítva. A csökkenés a 60-as és 70-es években volt drasztikus, a 80-as években a bérarány nőtt, a 90-es években pedig ismét csökkent valamelyest.) Negatív továbbá a korreláció a munkaerőköltséggel, a magánszféra megtakarításaival.

6.3. Külön figyelmet érdemel, hogy ebben az időszakban (1995-99) megváltozott, egész pontosan pozitívba negatívba váltott a GDP-vel való korreláció a magánfogyasztás, a reálkeresetek és reálbér, az import és a kapacitás-kihasználtság viszonylatában is.

7. ÖSSZEGZÉS

7.1 Görögországban a 90-es években a növekedést, de különösen az 1995 óta tartó fellendülést alapvetően a beruházások vezérlik, tehát a növekedés a tőke kedvező értékesülési viszonyain alapul. E fellendülésben a megtakarítások nem játszottak szerepet, pontosabban a magánszféra megtakarításai egyáltalán nem, a kormány-megtakarítások pedig csak a fentieknél jóval kisebb mértékben. A beruházások forrása nem hitel volt (a kamatok nagysága miatt nem is lehetett), hanem az állami és vállalati tőke, részben a külföldi működőtőke.

7.2. A bérrel kapcsolatos mutatókkal 1995 után különösen erősen negatív korreláció nyomatékosítja, hogy a beruházásalapú boom a munkaerőköltségek csökkentésére támaszkodik. A görög fellendüléskor – mint a kapacitáskihasználtsággal való negatív korreláció is mutatja – modernebb, termelékenyebb, bővítő beruházásokra került sor a meglévő állótőke jobb kihasználása helyett. A magánfogyasztás a 90-es évek egészében

pozitívan korrelált a GDP-vel, 1995 után azonban a korreláció negatív. Ez pedig arra utal, hogy a növekedés meglődulása éppen nem a magánfogyasztásnak köszönhető, s hogy ez utóbbinak a GDP-hez hasonló növekedése korábban is valószínűleg csak következmény, nem pedig ok volt.

* * * * *

A felhasznált tanulmányok, számítások részletesebb bemutatását tartalmazó munkák megtalálhatóak az MTA Egyesített Társadalomtudományi Könyvtárában.